

De kwestie van het Neo-Vlaams romantisme en de plaats van 1302 naar het Frans-Vlaams voorbeeld

Benoît Mihail*

Het Vlaamse neoromantisme, of het neo-Vlaams romantisme, kan gedefinieerd worden als het oproepen van de herinnering aan het prestigieuze verleden van het oude Vlaanderen. Dit is het verleden van de kunsten, de letteren, maar ook van het politieke discours, in de context van het nationalistische ontwaken in de 19de eeuw. De romantische beweging die zich kort na de revolutionaire periode ontwikkelt, is inderdaad een reactie op het idee van een genormaliseerde, universele cultuur, zoals de Verlichtingsfilosofie die voorstaat. Daartegenover stelt ze een relativistische aanpak en beklemtoont zij het belang van de kenmerken die elk volk, elke streek eigen zijn. Daaruit volgt een uitgesproken smaak voor de geschiedenis en de studie van de overblijfselen uit het verleden. Deze zoektocht naar de oorsprong gaat gepaard met een intense "historicitéit", namelijk het produceren van redevoeringen en werken die de deugden van vroegere periodes ophemelen en die modellen voorstellen – of contramodellen: de toevlucht tot de geschiedenis om er de gegrondheid van de Staat op te vestigen en de burgerlijke waarden van de nieuwe maatschappij.¹

---

* Historicus en kunsthistoricus. Doctor ULB: 2003.

¹ Er bestaan talrijke werken over dit onderwerp. We citeren, onder de recente titels: H. SCHULZE, *État et nation dans l'histoire de l'Europe*, Paris, 1996 (vertaald uit het Duits); J. LEERSSEN, *Nationaal denken in Europa. Een*

Met de vooruitgang van de culturele geschiedenis heeft dit miskende erfgoed een bepaalde actualiteit teruggevonden. Sinds enkele jaren brengen de onderzoekers een nieuwe kijk op deze geleerden, romanschrijvers, schilders of architecten van wie men lange tijd de ideologische rol verwaarloosd heeft. In België laten de Vlaamse historici zich van een zeer dynamische kant zien, ongetwijfeld door de rijkdom van het erfgoed dat verbonden is aan de passie voor de 19de eeuw, voor de Nederlanden van de Middeleeuwen en de Renaissance. Het merendeel van hun werkzaamheden onderlijnen de Belgische vaderlandslievende dimensie van deze ontwikkeling; voor de leidende Franstalige klasse wordt de artistieke faam van Vlaanderen expliciet beschouwd als een versterkende factor van de nationale identiteit, zonder dat er nauwelijks enige toegeving bestaat naar de pas opkomende Vlaamse Beweging. Het geval van de Guldensporenslag is een voorbeeld van deze dubbelzinnigheid, aangezien in 1906 nog, ondanks de vooruitgang die geboekt werd door de Vlaamsgezindheid, het herdenkingsmonument van Kortrijk (een werk van Devreese en Verhelle) een onweerlegbaar nationalistische Belgische dimensie vertegenwoordigt.² Verschillende historici hebben daarentegen geprobeerd om de aandacht te vestigen op dat wat echt deel uitmaakt van een cultureel beleid van de Vlaamse Beweging. Ze hebben hun vorderingen bestudeerd vanaf het einde van de eeuw en vervolgens het radicale, anti-Belgische afdriven van sommige militanten tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw.³

Dit betekent daarom nog niet dat er niets te bestuderen valt, integendeel. Talrijke persoonlijkheden, geleerde middens, de wisselwerking tussen de kunstenaars en hun opdrachtgevers, en andere zaken zouden veel meer aandacht verdienen. Die lacunes remmen een globale aanpak van het probleem en beperken dus de mogelijkheden van vergelijkende studies. Men vergeet namelijk te vaak dat de historiciteit en het nationalisme, hierbij inbegrepen het Vlaams nationalisme, in een internationale context passen. In deze bijdrage zouden we dit willen illustreren aan de hand van een korte voorstelling van de kwestie van de Guldensporenslag vanuit het standpunt van Frans-Vlaanderen, dat deel dat in de 17de eeuw is losgemaakt van de Nederlanden en dat ook het regionale verleden herontdekt heeft vanuit een (timide)

---

cultuurhistorische schets, Amsterdam, 1999 ; B. KRULIC, *La nation. Une idée moderne*, Paris, 1999.

² We beperken ons ertoe om de gemeenschappelijke of individuele werken van Jo Tollebeek en Tom Verschaffel te vermelden; een kleine bibliografie begeleidt hun artikel "Helden en herdenkers. De geschiedenis van een romantische mythe en een nationaal symbool", in de bundel van P. TRIO, D. HEIRBAUT en D. VAN DEN AUWEELE (ed.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002.

³ We citeren enkel M. BEYEN, *Held voor alle werk : de vele gedaanten van Tijn Uilenspiegel*, Antwerpen, 1998 (hier zouden andere studies van deze auteur aan toegevoegd moeten worden).

regionalistische stroming. Dit stelt ons niet alleen in staat om een grotere draagkracht te geven aan de problematiek van de neo-Vlaamse romantiek, maar ook om een bedenking over de aard van het romantisme zelf te maken. In 1936 schrijft de Gentse kunstcriticus Paul-Gustave Van Hecke (1887-1967) dat in Vlaanderen de Beweging uitgegaan is van Hendrik Conscience om in de 20ste eeuw uit te groeien tot een gevaarlijk en racistisch mysticisme.⁴ Men kan zich er niet van weerhouden om aan de Franse ondertitel van een beroemd boek van de filosoof Isaiah Berlin, *Le bois tordu de l'humanité* (1959): *Romantisme, nationalisme et totalitarisme* te denken. De formule heeft de verdienste om vragen te stellen die vaak terzijde worden gelaten: wanneer en hoe verdwijnt het romantische ideaal? Kan men nog over romantisme spreken om het instrumentalisme van het verleden van de dertiger en veertiger jaren aan te wijzen? Om een antwoord te schetsen, zullen we de evolutie van het regionale gevoel in Frankrijk overlopen via drie opeenvolgende fases die we in deze analyse, *romantisch*, *regionalistisch* en *uiteindelijk modern of federaal* zullen noemen.

De Romantische periode

In de 19de eeuw bouwt het Franse nationalisme zich op volgens een soms tegenstrijdige maar vaak ook complementaire dubbele logica. De traditie van 1789 bevordert een abstract concept van het vaderland, dat gefundeerd is op vertrouwen en bepaalde waarden. Het is de "dagdagelijkse volksheid", zoals Ernest Renan die gedefinieerd heeft in zijn beroemde lezing over de natie, die hij na de Frans-Pruisische oorlog hield. Dat concept was ontworpen als tegenhanger van het Germaanse concept, dat gefundeerd was op de atavistische concepten die Herder en Fichte zo na aan het hart lagen. Desalniettemin heeft het Franse politieke gedachtegoed voor en na 1870 aanzienlijk gevoed. Vanaf de Restauratie heeft de liberale historiografie, die onder andere Augustin Thierry en Jules Michelet vertegenwoordigen, tot doel om de Fransen te verzoenen rond de cultus van het verleden, van de volksfolklore. In de provincie buigen geleerden zich over de regionale geschiedenis zonder zich over iets anders te bekommeren dan het versterken van de nationale identiteit.⁵

⁴ "Wanneer zal het eindelijk gedaan zijn met dat pretentieuze en dwaas gepoeh over een roemrijk verleden, waar wij niets voor gedaan hebben, en dat zich voordoet, precies op een oogenblik dat we ons zoover af bevinden dit verleden waardig te zijn?" ; VAN HECKE, "Het Vlaamsche 'Heldenras' in het gedrang !?", *Vooruit*, 2 februari 1936.

⁵ Wij voegen over deze onderwerpen bij de reeds geciteerde titels: T. TODOROV, *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*, Paris, 1989 ; S. BANN, *Romanticism and the rise of history*, New York, 1995 ; M. GAUCHET, "Les 'Lettres sur l'histoire de France' d'Augustin Thierry", P. NORA (dir.), *Les Lieux de mémoire*, Paris, 1997, p. 787-850.

Het departement "Nord", waar het Frans geworden deel van Vlaanderen ligt, ontsnapt niet aan de regel. Ware het niet dat het bestaan van een ander Vlaanderen dat buitenlands is, tot afwijkingen leidt in de uiteenzetting van Franse historici. De meerderheid tracht inderdaad om de vroegtijdige eenheid van het land te onderlijnen door de "buren" als vijanden voor te stellen.⁶ In zijn *Tableau de la France* (1833) vermeldt Michelet bijvoorbeeld "ons goede en sterke Vlaanderen" onder de Franse streken, maar wanneer hij de geschiedenis van de natie oproept dan wordt diezelfde streek vreemd en gevaarlijk. Hij maakt zelfs een toespeling op de ramp van de Guldensporen wanneer hij de kwestie van de rijke en bevolkte gemeentes aansnijdt: de Franse adel heeft ten onrechte "haar voet in dat wespennest" gezet; de Vlamingen zijn tot de tanden gewapend tevoorschijn gekomen en hebben hun cavalerie uitgeroeid.

De twee wegen van de ingewikkelde geleerdheid

De lokale geletterden die zich binnen de talrijke, invloedrijke en ingewikkelde genootschappen verenigden, delen niet allemaal deze zienswijze. Men stelt aldus het bestaan vast van een kleinsteeds, eigenlijk regelgevend concept van de regionale geschiedenis. Het voornaamste brandpunt is het Vlaams Comité van Frankrijk, halverwege de eeuw in Belle opgericht. "Moedertaal en Vaderland" is zijn devies, maar het gaat er vooral om, de provinciale eigenaardigheid te ontwikkelen door de studie van de archieven of de volkstradities (Jacob Grimm, de vooraanstaande Duitse folklorist, is erelid net zoals Conscience en zoveel andere Belgen⁷). De leden zijn katholiek en heel vaak aanhangers van de oude Bourbons; hun voorliefde voor het verleden weerspiegelt een zekere nostalgie naar het Ancien Régime, maar ook een gehechtheid aan het respect voor de lokale vrijheden. Vandaar de bescherming van de Vlaamse taal, die gezien wordt als de smeltkroes van de regionale eigenheid. Aangemoedigd door die overtuigingen wordt Edmond de Cousse-maker (1805-1876) – stichter en de eerste voorzitter van het Comité, de grootste folklorist van Frans-Vlaanderen – een belangrijk ambachtsman van de "herontdekking" van het vergeten regionale verleden⁸. Als oprecht vaderlandslievend man, maar als tegenstander van het centralisme, drukt hij zon-

⁶ Zie S. CITRON, *Le mythe national. L'histoire de France en question*, 2e ed., Paris, 1991.

⁷ A. WITHOECK, "Proeve tot typologie van de Belgische leden van het Comité flamand de France, 1853-1914", *De Franse Nederlanden/ Les Pays-Bas français*, 1994, p. 116-39. We verwijzen u eveneens naar onze doctoraatsstudie voor uitgebreidere informatie over de groepen en de personen die hier geciteerd worden. B. MIHAÏL, *Le « Néo-Flamand » en France. Un passé régional retrouvé et réinventé sous la Troisième République*, A. DIERKENS (dir.), ULB, 2003.

⁸ Zie eveneens R. DEBEVERE, "Edmond de Cousse-maker (1805-1876), een belangrijke Frans-Vlaming", *Ons Erfdeel*, XII/2, 1968, p. 105-14, XII/3, p. 87-94 et XII/4, p. 100-5.

der enige schaamte zijn bewondering uit voor de weerstand van de Vlaamse gemeentes van de 14de eeuw, voor de verdediging van hun vrijheden.

Zijn geval is lang niet het enige. In Duinkerken heeft Victor Derode (1797-1867), een voormalige kruidenier, de Duinkerke vereniging ter bevordering van de wetenschap, de letteren en kunsten gesticht, waarin het Vlaams verleden dezelfde aandacht geniet. Derode gebruikt op die manier een argument dat binnen regionalistische bewegingen terugkomt, namelijk het argument van de verfijning (van de Vlaamse bourgeoisie) als schril contrast tegen de barbaarsheid (van de Franse soldaten).⁹ Bovendien, ondanks kleine afwijkingen van dit soort, geniet deze houding aanmoedigen van de centrale macht, die gehecht is aan een betere kennis van het verleden van de provincies die samen de grote natie vormen. De *Chants populaires des Flamands de Flandre* van Coussemaker, die in Gent in 1856 gepubliceerd werden, komen zo ook voor als een na te volgen model voor de andere provincies.

In de voetsporen van Michelet ontwikkelt, geleidelijk aan, een typisch republikeinse tendens van de herontdekking van het regionaal verleden tot op het punt dat het bijna een officiële doctrine onder de Derde Republiek wordt. Hier kan men spreken van het nationalisme van de kleine streken, de kennis van dat wat bekend is – het dorp of de provincie –, alles bedoeld om de vaderlandsliefde te versterken. Hieruit resulteert een zeer eigen Franse en vaak centraliserende visie van de provincie en de gebeurtenissen die er plaatsvinden.¹⁰ In Frans-Vlaanderen geeft kanunnik Chrétien Dehaisnes (1825-1897) – archivaris, onderwijzer – de adelbrieven in talloze geschriften die zowel de eigenheid van de streek als zijn vaderlandsliefde roemen. Dit brengt hem ertoe op verrassende wijze een loopje te nemen met de Vlaamse geschiedenis. Een artikel uit 1872 stelt een eigenaardige geschiedenis van Vlaanderen voor waarin de 14de eeuw praktisch verdwenen is. Dehaisnes wil bewijzen dat Frans-Vlaanderen zich altijd Frans heeft gevoeld; hij aarzelt niet om te zeggen dat dit steeds grotere gehecht zijn aan Frankrijk zonder onderbreking groeit sinds het einde van de 12de eeuw, zodat de Guldensporenslag naar de vergeethoek verbannen wordt.¹¹

⁹ Cf. R. GALAME, "Les origines dunkerquoises du Comité flamand de France", *Revue de la Société dunkerquoise d'histoire et d'archéologie*, 1994, p. 143-57.

¹⁰ A.-M. THIESSE, *Ils apprenaient la France. L'exaltation des régions dans le discours patriotique*, Paris, 1997.

¹¹ Ch. DEHAISNES, "Esquisse historique du département du Nord avant 1789", *Bulletin scientifique, historique et littéraire du département du Nord et des pays voisins (Pas-de-Calais, Somme, Aisne, Ardennes, Belgique)*, IV, 1872, p. 91-4.

Het regionalistisch ontwaken bij de eeuwwisseling

In Frankrijk bereikt de interesse voor de diversiteit tijdens de eeuwwisseling een hoogtepunt met de geboorte van het *regionalisme*. Deze beweging werd gedragen door de (in 1900 plotseling verschenen) Franse Regionalistische Federatie, en bepleit zowel een weigering van het gelijkvormig maken van de samenleving als het opeisen van de provinciale rijkdom. Ze heeft tot doel een decentralisering van de machten te verkrijgen, maar concentreert haar voornaamste aandacht op het culturele domein.¹² Wat de bescherming van het regionale verleden betreft, vertegenwoordigt ze twee grote strekkingen: het beklemtonen van het nationalisme van de kleine vaderlanden en een groeiende ontmoediging van de positivistische geschiedenis die door de geleerden van 19de eeuw wordt verdedigd.

De triomf van een traditionalistisch nationalisme

Het regionalisme zet de cultus van de geschiedenis verder die tijdens de romantische periode werd onderhouden. Ze versterkt deze dankzij de ontwikkeling van de kennis van de Vlaamse geschiedenis en de kunst van Frankrijk. Jean Chocqueel, een regionalistisch dichter uit Sint-Winoksberge, vertelt dat hij zijn hele jeugd heeft gedroomd van gemeenten, geuzen en ridders met de gulden sporen.¹³ In 1900 organiseert deze stad, die soms als het Brugge van Frans Vlaanderen wordt voorgesteld, een grote historische stoet volgens de zuivere romantische traditie. Ter gelegenheid van de Millennium-processie van "Saint-Winoc" defileren wagens en personages in kostuums van die periode door de oude straten om een levendige herinnering op te roepen van de geschiedenis van de stad sinds de Middeleeuwen. Op de voorgevel van de Sint-Maartenskerk, waar de processie eindigt, hangt een beeld van de leeuw van Vlaanderen met de inscriptie "Vlaanderen den Leeuw". Alle pelgrims en aanwezige vooraanstaanden (waaronder negen bisschoppen) zien het en waarden het, zonder dat iemand hierin een teken van irredentisme ziet.¹⁴ Achter talrijke "regionalistische" manifestaties verborgt zich in wezen hetzelfde unitaristische concept van de Franse identiteit in de 19de eeuw. Dit valt goed te lezen in de pagina's van de *Beffroi*, het belangrijkste regionalistische tijdschrift van het departement "Nord" ten tijde van

¹² A.-M. THIESSE, *Écrire la France. Le mouvement littéraire régionaliste de langue française entre la Belle Époque et la Libération*, Paris, 1991 ; J.-F. CHANET, *L'école républicaine et les petites patries*, Paris, 1996.

¹³ J. CHOCQUEEL, "Vieux Bergues. Il me souvient ...", *Le Beffroi*, n°3, septembre 1919, p. 5-7.

¹⁴ L. HARRAU, *Histoire politique & religieuse de Bergues-Saint-Winoc depuis son origine jusqu'à nos jours. Deuxième partie*, Bergues, 1912, p. 143.

de Belle Époque. In 1904, publiceert het "Triptyque flamand", een gedicht van Charles Droulers (1872-1945) in drie delen over de Guldensporenslag: *Les matines de Bruges, avant la Bataille, l'ost de Flandre*. De auteur – een jonge baas van de wolindustrie en schrijver tijdens zijn verloren uren – roemt hier de triomf van de Vlamingen zonder dat hij van enige haat jegens de Fransen blijkt geeft.

De aanpak van de gebeurtenis herinnert aan die van een andere slag, die eerder plaatsvond: die van Bouvines in 1214. Aangezien het om een overwinning gaat met een hoogst belangrijke diplomatieke inzet geniet de tweede gebeurtenis uiteraard een veel aanzienlijkere bekendheid – het is een waarachtige "gedenksteen" van de Franse identiteit.¹⁵ De geleerden van Frans-Vlaanderen zien er niettemin steeds op toe, de strijd in de context van die tijd te plaatsen. Velen beschrijven de slag als een pijnlijke periode voor de streek maar noodzakelijk voor de bouw van de natie. Het absolutisme van de koning en het verlies van de privileges die hieruit voortvloeden, hebben gediend om de eenheid te vrijwaren.¹⁶ Zonder enige haatdragendheid of misprijzen voor de overwonnenen onderlijnen ze de heldhaftigheid van de Vlamingen. Hierbij aarzelen ze niet, zoals die twee jonge katholieken die op doortocht waren in Bouvines tien jaar voor de Grote Oorlog, om eraan te herinneren dat ze klaar blijven staan om dezelfde energie aan de dag te leggen voor de strijd tegen de nieuwe vijanden van Frankrijk.¹⁷

De kritiek op het in de 19de eeuw ontstane concept van het verleden

Het andere aspect dat eigen is aan deze periode lijkt meer op een tegenspraak. In de marge van en zelfs binnen het nationalisme van de kleine vaderlanden, bevinden sommige regionalistische militanten zich in een moeilijke situatie wat de romantische geschiedschrijving betreft. Ze hebben kritiek op de manie om de geschiedenis van beroemde personages, instellingen of gebeurtenissen te vertellen, en deze vervolgens in een chronologisch lineair schema te plaatsen. Moe van de grote historische herinneringen hebben ze een voorkeur voor de populaire cultuur en natuur. Velen onder hen behoren tot de contesterende groep van katholiek rechts en hun actie mondt uit op

¹⁵ Zie de klassieker van G. DUBY, *Le Dimanche de Bouvines*, Paris, 1973.

¹⁶ DEFOSSE, "Les batailles de Bouvines, de Denain & d'Hondschoote", *Mémoires de la Société dunkerquoise pour l'encouragement des sciences, des lettres et des arts*, XXII, 1881-83, p. 69.

¹⁷ H. de MALLERAY, "Bouvines. Champ de bataille et souvenir", *Revue de Lille*, XXIII/1904-5, p. 577-595. Het "*Tijdschrift van Rijssel*" is het bijzonder rechtsgezinde orgaan van de katholieke universiteit. Charles Droulers, de vernoemde dichter, zal later nostalgisch deze periode van nationalistische koorts in "Les chefs du Nord à Bouvines", *Septentrion*, 1927, p. 375-379 in herinnering brengen.

het verregaande verwerpen van de romantische erfenis: de oppervlakkige religiositeit, de smaak voor het lege pittoreske en de kwellingen. Hun identiteitsgevoel (nationaal of regionaal) wil menselijker, concreter, bijna organisch zijn.¹⁸ Dit vindt men terug tot in de kunsten, met bijvoorbeeld, in België, de geschriften van Stijn Streuvels of de bucolische constructies van de architect Josef Viérin (1872-1949). Hij is auteur van het huis van Streuvels maar ook van het bescheiden monument van het slagveld van Kortrijk.

Een groot acteur van deze beweging in Frankrijk is de kunstcriticus Camille Mauclair (1872-1945). Nadat hij lange tijd het postimpressionisme verdedigd heeft, zet hij zich volledig in voor de kritiek op de beschaving van de 19de eeuw. Hij toont zich een voorvechter van de eerbied voor de Franse traditie als bescherming tegen de omringende decadentie. Men kan zich een oordeel vormen van zijn denkwijze in een kleine bundel verhalen die hij in 1905 publiceert: *Trois femmes de Flandre*. De tekst begint met de bekentenis van zijn eindeloze bewondering voor het verleden en de monumenten van Vlaanderen, tot wie hij zich rechtstreeks richt, als was het een levend persoon. Maar vervolgens preciseert hij dat het tijdperk van het voor de geest roepen van deze onderwerpen is verstreken: "Je oorlogstijd is ten einde, Vlaanderen van de Gulden Sporen, en je helden sluimeren. Je was het bloedige strijdperk van Europa en nu ben je naar de vrede teruggekeerd, naar de overvloed, en de lach van je boomgaarden is fris en helder als de haren en de ogen van je kinderen. Toch blijf je evenveel door je mysticisme als door je braspertijen aan je middeleeuwse verleden gehecht. Je bent somber, eigenzinnig, onbuigzaam, evenals je joviaal, zinnelijk en godvruchtig bent, weerzinnig en vroom, uitgemergeld en mollig, triviaal en nadenkend. Je bent een complex en boeiend wezen, en de nervositeit, de obsessie, het bijgeloof, de beroering van de verkrachting en het bloed, leven onder je gelukkige vlees."¹⁹ En inderdaad, zijn boek roept eenvoudigweg de dagdagelijkse zorgen op van drie vrouwen uit Vlaanderen uit de hedendaagse periode. Moe van de kunstmatigheid van de terugkeer tot het verleden wil Mauclair aantonen dat de waarden die geassocieerd worden met de grote gebeurtenissen terug te vinden zijn bij de meest nederige mannen van vandaag. In elke Vlaaming sluimert een Breydel of een Robert de Bethune.

De Parijse criticus heeft enkel interesse voor het Belgische Vlaanderen. Toch vindt men hetzelfde in het Noorden. In 1912 geeft Mevrouw Eli de Wiscosq, een militante dichteres binnen het contesterende regionalisme, een lezing over de "Vlaamse ziel" voor de Normandische vereniging voor geografie. Hier geen roemrijke geschiedenis of beroemde kunstenaars. De auteur

¹⁸ Over dit onderwerp moeten de werken van Zeev Sternhell vernoemd worden, waaronder *La droite révolutionnaire, 1885-1914. Les origines françaises du fascisme*, nieuwe editie, Paris, 2000 (met bijgewerkte bibliografie).

¹⁹ C. MAUCLAIR, *Trois femmes de Flandre*, Paris, 1905, p. IV.

interesseert zich voor de bewoners en hun diepere natuur. Ze legt in het bijzonder de nadruk op de onbedwingbare liefde voor de vrijheden eigen aan de bevolking en de Fransen worden er heftig bekritiseerd. Enkel het geloof, licht ze toe, heeft de overwinning van de Guldensporenslag mogelijk gemaakt. "Als leeuwen verdedigden ze zich tegen de woede van de Franse heiligschennis die hun kerken en relikwieën plunderden en verbrandden."²⁰ Dergelijke uitlatingen moeten niet met een verwerpen van Frankrijk gelijkgesteld worden. Mevrouw Eli de WISSOCQ houdt zich aan de vertolking van de strijd die courant is onder de Vlaamse katholieken in België (tegen de theorieën van Pirenne en van de Fransman Funck-Brentano) maar ook aan een voormalige verwerping door de Franse katholieken van het rijk van Filips de Schone. Bovendien plaatst de lezing zich in de context van "de wetten tegen het anarchisme (1894-1895)" en de Scheiding tussen Kerk en Staat, wat in het noorden een moeilijk verloop kende. Ze illustreert uiteindelijk het verworden van een deel van het Frans nationalisme tot een mystiek van het atavisme. De Vlamingen hebben, net zoals de Bretoenen, het beeld van een volk dat echt is gebleven, geworteld in hun streek, in tegenstelling tot de kosmopolitische stedelingen van Parijs of het meridionale Frankrijk.

Na de Grote Oorlog

Deze ultranationalistische opvatting heeft zijn keerzijde, naarmate de verheerlijking van de provinciale eigenheid naar een duidelijkere breuk kan leiden met het nationaal model dat al sinds een eeuw bestaat. De invasie van 1914 is ongetwijfeld de bepalende factor van een ineenschrompeling van dit soort ideeën: de breuk met het romantische erfgoed gaat een pas voorwaarts.

Aan republikeinse zijde

Men weet in welke mate de oorlog een keerpunt is voor de Vlaamse Beweging. Een uitgesproken opstandigheid zet een deel van haar militanten aan tot haat jegens België en een nationalisme zonder toegevingen. Dit brengt hun zaak in diskrediet bij de Franse regionalisten, die van nu af aan overtuigd zijn dat de Vlaamsgezindheid de zin om met Duitsland samen te werken verhuult. Zou de cultus van het kleine vaderland in het Noorden dusdanig hieronder te lijden hebben? Eerlijk gezegd, het wantrouwen ten opzichte van de Germaanse aantrekkingskracht van de Vlaamse Beweging dateert van voor de oorlog en versterkt de overtuigingen van zijn tegenstanders.²¹ De scherpe teleurstelling van de anderen maakt kort na de oorlog plaats voor

²⁰ Mme de WISSOCQ, *Conférence sur l'âme flamande, faite à la société normande de géographie*, Rouen, 1912, p. 35.

²¹ Zie hiervoor: B. DONCKER, "Les prétentions allemandes sur les Pays-Bas français", *De Franse Nederlanden/ Les Pays-Bas français*, 1976, p. 31-39.

een genuanceerdere houding, vanaf het moment dat bedenkingen over de Franse identiteit de zoektocht naar het deterministisch argument voortzetten.

Dit blijkt duidelijk uit de evolutie van een tijdschrift dat in Duinkerken gepubliceerd werd na 1919 en die de naam van een reeds eerder geciteerd orgaan aanneemt: *le Beffroi* – binnenkort *Beffroi de Flandre*. De tekst vertaalt eerst de wrangheid van de Franse regionalisten die door hun broeders uit België verraden zijn. "Waar zijn de vriendschapsprotesten die weleer zo platonisch waren gebleven? De Belgische 'flaminganten' bezworen ons dat ze zich enkel met letteren en kunsten zouden bezighouden. We hebben graag naar hen geluisterd en hebben hen gezegd dat wij ook van het Vlaams 'om het Vlaams' hielden." Enkele nummers later herhaalt dezelfde auteur, Gaston Barbez, zijn aansporingen tot een minder centralistisch Frankrijk en looft hij de Vlaamse taal! Hij haalt het argument aan dat de Franse Vlamingen zich hebben opgeofferd tijdens de vijandelijkheden om hun onvergankelijke vaderlandsliefde aan te tonen. Hij aarzelt niet om de deugden van het Vlaamse ras te roemen en geeft hiervoor als voorbeeld "Conink en Bredel" de twee helden uit 1302, waarvan de namen slecht gespeld zijn – zoals zo vaak gebeurt aan die kant van de grens.²²

Zijn houding voegt zich bij die van de ongetwijfeld belangrijkste regionalistische militant van Frans-Vlaanderen, kanunnik Camille Looten. Als voorzitter van het Vlaams Comité van Frankrijk en gedurende vijftig jaar professor in de literatuur aan de katholieke universiteit van Rijsel, is hij een van de voornaamste beschermers van de Vlaamse cultuur en tegelijkertijd een oprechte patriot.²³ Vanaf 1919 spant hij zich in om het belang van het respect voor het verleden en de tradities die de wortels van het volk vormen in herinnering te brengen. Tegelijkertijd is een vereniging zoals Pro Westlandia, door zijn toedoen en door de houding van August Borms tijdens de oorlog, alle krediet in het Noorden verloren.²⁴ Later, ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de *Leeuw van Vlaanderen* van Conscience, publiceert hij in het *Bulletin du Comité Flamand de France* een opheldering waarin hij herinnert aan de stelling van Van Hecke die hij aan het begin geciteerd heeft. Het gaat hier inderdaad om een aanklacht tegen het afwijken van bepaalde militanten van het voorbeeld van de Guldensporenslag. Zonder de stichtende rol van de Strijd te ontkennen, die hij altijd bewonderd heeft om het heldendom van de Vlamingen, waarschuwt hij voor de groeiende tendens van hen die hij "de

²² G. BARBEZ, "Flamands de France", *Le Beffroi. Revue mensuelle d'action régionaliste de la Flandre française*, n°1, 15 juillet 1919, p. 9. Barbez leidt overigens de *Journal de Bergues*.

²³ M. NUYTTENS, *Camille Looten (1855-1941). Priester, wetenschapsman en frans-regionalist*, Leuven, 1981.

²⁴ M. NUYTTENS en M. SOMERS, "Een nieuwe kijk op Pro Westlandia", *De Franse Nederlander/ Les Pays-Bas français*, 1984, p. 45-64.

partij-ideologen van de leer van Hitler” noemt om er de uiting van een oorlog tussen twee rassen in te zien, het Latijnse en het Germaanse. De notie van ras, schrijft hij, komt met geen enkele verifieerbare werkelijkheid overeen, naarmate de volkeren uit Europa vanaf de 4de eeuw met elkaar zijn begonnen versmelten. In het Noorden waren dat de Franken en de Romeinse Galliërs, in het Zuiden de Goten, de West-Goten, enz., met de Grieks-Latijnse volkeren uit de Provence – enkele eeuwen later is het onmogelijk om ze van elkaar te onderscheiden.²⁵

De weg van het radicalisme

De kritiek van Looten slaat niet op de Vlaamsgezinden in België maar op de extreme groep van het regionalisme in Frans-Vlaanderen. Deze groep gebruikt gebeurtenissen als de Guldensporenslag om een woeste haat te koelen jegens het centralisme van Parijs en de cultuur van de Middellandse Zee, die geacht wordt de Staat te domineren. Een oud thema dat opnieuw actueel wordt in de verderfelijke context van het interbellum. De ideeën worden verspreid door de erfenamen van de opstandelingen van het begin van de eeuw, die vaak voortkomen uit het katholieke extreem-rechtse milieu. Al even vaderlandslievend als zij radicaliseren ze het verwerpen van het romantisme en het kosmopolitisme. Beide zijn producten van de invloed van Latijnse rassen die eveneens een steriel centralisme, de gemakzucht van de gekozenen en het parlementarisme vertegenwoordigen.²⁶ De veroordelingen van het Belgische activisme maken weldra plaats voor de sarcastische kritiek op de angst en de haat die de beweging, waarvan de meerderheid het belang miskent, veroorzaakt bij de Franstalige elite. Deze houding brengt sommigen tot bescherming van het Regime van Vichy, anderen tot de bewondering voor nazi-Duitsland. Want de beweging is ambivalent. Zij brengt twee nauw verbonden tendensen bij elkaar: een tendens die contesteert daar ze niet echt revolutionair kan zijn, en een ultraconservatieve tendens.

De federalistische contesterende tendens

De opstand gaat uit van het verwerpen van de heilige eenheid die werd gesmeed tijdens de Grote Oorlog, die niets anders was dan een nutteloze slachtpartij. In *le Mercure de Flandre*, het belangrijkste orgaan van deze atypische tendens van het begin van de twintiger jaren, klaagt een artikel bijvoorbeeld de schetterende cultus van de Slag van Bouvines aan. Zijn militanten behoren in het algemeen tot de verzwakte of gemarginaliseerde klas-

²⁵ C. LOOTEN, “Le centenaire du Leeuw van Vlaanderen”, *Bulletin du Comité flamand de France*, 1937-39, p. 201-4.

²⁶ Voor een ruimere kijk op dit probleem, zie P. BIRNBAUM, “La France aux Français”. *Histoire des haines nationalistes*, Paris, 1993, maar ook G. NOIRIEL, *Les origines républicaines de Vichy*, Paris, 1999.

sen, zoals de kleine burgerij. Ze voeden de ontevredenheid van de bevolking over de logistieke problemen van de heropbouw van de verwoeste steden – gedeeltelijk door de vijand achtergelaten in 1914 wordt Vlaanderen door belastingen verpletterd en de beslissingsbevoegde personen van het Zuiden bekommeren zich bovendien amper om haar lot. Ze gaan eveneens over tot een revisie van het concept van het erfgoed van het verleden, dat ze gebruiken onder het voorwendsel het toegankelijker te maken. Een voormalig ambtenaar, Georges Blachon (1857-1941), wordt zo de voorzanger van de deugden van het Vlaamse ras, de enige bewaarster van de glorie van de Frankische voorvaderen die na de ineenstorting van het Romeinse Rijk Frankrijk hebben opgericht. Zijn belangrijkste werk, *Pourquoi j'aime la Flandre* (1922), behaalt een betrekkelijk succes aangezien het opnieuw uitgegeven en in het Nederlands vertaald wordt door Stijn Streuvels. Deze schijnt binnen de Vlaamse beweging bepaalde relaties te hebben, maar de Belg die hij boven alles bewondert, is de historicus Godefroid Kurth (1847-1916), van wie hij de theorie over de stichtende rol van de Franken overneemt door er een karikatuur van te maken.

Het belang van zijn werk, als men dat mag zeggen, is juist die vereenvoudiging van ideeën die tot dan toe nog verankerd waren in het historiografische model dat men van het positivisme had geërfd. Het verleden is pas nuttig indien het de zaak van het contesterende regionalisme dient. Een onthullende periode hiervoor is de campagne die hij vergeefs voert om op het belfort van Bailleul een Vlaamse Leeuw te laten herbouwen en geen sirene, zoals dat in de oude documenten staat aangeduid.²⁷ De geschiedenis is van weinig belang, de moderne Vlaamse beweging heeft een leeuw nodig. Maar alhoewel Blachon pacifist en antirepublikeins is, blijft hij het Vlaanderen van de Gulden Sporen vanuit een nationalistische optiek verheerlijken. De taalkwestie verontrust hem weinig, en hij heeft geen enkel serieus politiek programma. Het is een van zijn jonge bewonderaars, de abt Jean-Marie Gantois (1904-1968), die de conclusies uit zijn uiteenzettingen heeft getrokken. Het begin van deze turbulente geestelijke situeert zich in de invloedssfeer van het *Beffroi* van Duinkerken. De uitgeverij staat onder zijn invloed vanaf halverwege de twintiger jaren. Hier en vervolgens in andere vertrouwelijke bladen, zoals de *Leeuw van Vlaanderen*, dat tot in 1944 gepubliceerd werd, stellen de abt en zijn vrienden een interpretatie van het regionale verleden voor die weinig uitstaans heeft met het nationalisme van de kleine streken. Eigenlijk is er amper sprake van grote historische gebeurtenissen. Gantois zelf verbergt zijn misprijzen voor de historische discipline niet. Zijn lof over de prestigieuze rol van het Vlaamse ras in het verleden, bijzonder getekend door de lectuur van Blachon, blijft vaag. Hij heeft een voorkeur voor de oprechte charme van de volkscultuur: de taal natuurlijk, maar ook de molens, de beiaard ... Zo publiceert zijn *Lion de Flandre* in 1933 een versie voor marionetten van de *Leeuw*

27

G.B. "Lion de Flandre ou Tarasque", *Boréal*, n° 12, 15 novembre, 1930.

van Vlaanderen. Na de Duitse invasie deelt hij met de Vlaamse nationalisten de hoop op de weldaden van een nazi-Europa, hetgeen hem enkele jaren ballingschap oplevert.²⁸

De nationalistische conservatieven

Hier moet duidelijk aangegeven worden dat de revisie van het regionalistische model dat een erfenis uit de Belle Epoque is, zelden tot dergelijke extremiteiten leidt. Rond Gantois en Blachon draaien enkele persoonlijkeden uit de industriële en de intellectuele wereld uit het Noorden die hun obsessie voor het atavisme en hun afkeer van het regime en zelfs de moderne Franse maatschappij delen. Maar zij blijven meer terughoudend. Hun regionalisme dat minder agressief en geenszins antimilitaristisch is, respecteert meer de integriteit van de Franse instellingen. André Mabilie de Poncheville (1886-1969), een fervent bewonderaar van Maurice Baurrès, is afkomstig uit een grote katholieke familie uit Valenciennes. Als auteur van tientallen werken van regionale aard, lokale monografieën en verhalen van oude provincies, domineert hij de productie die eigen is aan die gedragslijn. Als zijn werk al dicht genoeg bij de klassieke geleerde wetenschap staat, laat de auteur zijn gehechtheid aan de deterministische theorieën blijken – vooral de conservatieve waarden die door Mauclair en daarna door het Regime van Vichy werden verdedigd: de werklust, de zin voor de familie, voor huis en haard, voor veel kinderen, het onwankelbare katholieke geloof maar ook de moed die men onder de wapens aan de dag legt, of het nu tegen de Franse cavalerie is in 1302 of tegen Duitsland in 1914.²⁹

Toch heeft de Guldensporenslag bij hem niet de hartstocht teweeggebracht waarvan zijn collega Jules-Emmanuel (1898-1958) blijkt heeft gegeven als auteur van een boek waarmee we ons algemeen overzicht besluiten: *La Ville des Éperons d'Or. Courtrai*. Afkomstig uit de goeode burgerij van Tourcoing maakt hij eerst carrière op het gemeentehuis en vervolgens bij de balie van Rijsel. Tegelijkertijd zet hij zich geheel in voor de verdediging van de Vlaamse identiteit van Frankrijk en haar taal die hij goed kent – hij heeft net een lezing over dit onderwerp gegeven in Antwerpen in 1925, met de goedkeuring van burgemeester Frans Van Cauwelaert. Hij is bovendien secretaris van de Regionalistische Jeugd, een soort bond van katholiek rechts dat erg verbonden is met een groep militante werkgevers. Zijn werk, een soort toeristische wandeling door de stad, heeft veel weg van een klassieke monografie – men

²⁸ Voor de geschiedenis van de abt Gantois en zijn beweging verwijzen we altijd naar de werken van Eric Defoort, bijvoorbeeld "Jean-Marie Gantois in de Vlaamse Beweging in Frankrijk, 1919-1939", *Ons Erfdeel*, XVII/5, 1974, p. 683-95.

²⁹ Er bestaan verschillende studies over het traditionalisme van Vichy, in het bijzonder: Ch. FAURE, *Le Projet culturel de Vichy. Folklore et Révolution nationale 1940-1944*, Lyon, 1989.

vertelt gebeurtenissen en beschrijft monumenten – met, daarenboven, enkele eigenschappen die eigen zijn aan het wetenschappelijk regionalisme, zoals de nadruk op het ras, de deugden van het volk en het platteland.

Eenzijds vertelt Van den Driessche over het verleden van Kortrijk, zijn monumenten, zijn beroemdheden. Bij de kapel van de Graaf van Vlaanderen, naast de Onze-Lieve-Vrouwkerk, herinnert hij bijvoorbeeld aan de “Vlaming van Frankrijk zelf die de geschiedenis van zijn land terugvindt”. Anderzijds brengt zijn gehechtheid aan een dynamischer concept van de regionale identiteit hem ertoe om originele thema’s de voorrang te geven, zoals het hedendaagse economische leven. De traditionalisten verwerpen de industrie niet en wensen de modernisering van de infrastructuur; ze eisen simpelweg dat deze conform is aan de morele waarden: paternalisme, autoritarisme en corporatisme in een gedecentraliseerde staat. De Vlamingen van 1302 verdedigden de vrijheden waar ze recht op hadden, legt Jules Van den Driessche uit. De uitdrukking van zijn etnische kant ontbreekt hier niet: De straten zijn vol van kleine “mannekens” met rode wangen en blonde haren. De familiale deugden bloeien in deze hoek van “West-Vlaanderen”, de autoriteit van vader en echtgenoot blijft gerespecteerd, en de enige vreugde van de kinderen wordt geboden door “de eenheid van huis en haard”. Hetzelfde geldt voor de Guldensporenslag zelf, hij stelt het leger van de “Klauwaerts”, een rasleger, de wandelende uiting van een collectieve mentaliteit, tegenover de koningstroepen, die samengesteld zijn uit buitenlandse huurlingen.

De auteur besluit met een pleidooi voor een toenadering tussen de twee Vlaanderen: “Deze solidariteit mag zich op een gelukkige en vruchtbare manier verwezenlijken zodat deze de rijke pracht van de zo levendige noordse beschaving van de middeleeuwen tot de 17de eeuw zal helpen herleven. Deze spirituele alliantie van de twee delen van Vlaanderen zal de ‘Stappen van het Noorden’, de vruchtbare grond waar ideeën altijd evenveel uitgewisseld zijn als handelsgoederen, land van overgang tussen de beschaving van het Noorden en het Zuiden.” Van de Driessche geeft zich niettemin de moeite om te preciseren dat dit proces beperkt moet blijven op het culturele vlak, uit respect voor de bestaande grenzen – Frankrijk blijft zijn vaderland.³⁰ Zijn actie tijdens de oorlog blijft jammer genoeg slecht gekend, waardoor het moeilijk is om op definitieve wijze de knoop door te hakken. Mabelle de Poncheville in ieder geval, die vanaf de dertiger jaren zijn bewondering voor maarschalk Pétain niet onder stoelen of banken steekt, steunt het Regime van Vi-

³⁰

J.-E. VAN DEN DRIESSCHE, *La Ville des Éperons d'Or. Courtrai*, Lille, 1929, p. 14, 48 en 58. Het boek werd door de goede zorgen van *Mercur de Flandre* gepubliceerd : Van Den Driessche gaat intens om met het verzetsmidden.

chy.³¹ Bij de bevrijding zal hij, zoals zovele anderen, een bewonderaar van generaal De Gaulle worden.

Conclusie

Regionalisme en ethnicisme, maar altijd in de Franse traditie: deze formule zou een synthese kunnen zijn van de geschiedenis die hier is samengevat. Deze geschiedenis verdient uiteraard nuances die onmogelijk in een korte uiteenzetting kunnen worden uitgelegd. We zullen ons om te besluiten tevreden stellen met twee algemene opmerkingen. In eerste instantie illustreert het geval van Frans-Vlaanderen hoe verkeerd het is om in het mislukken van de Vlaamse beweging in België een uitzonderlijk en geïsoleerd geval te zien. Op een ander niveau en in een andere context lijdt het Frankrijk van de Derde Republiek aan dezelfde kwaal: een "gevaarlijk mysticisme" dat zijn wortels in de diepste kern van de nationale identiteit vindt. Hier zouden ook interessante onderzoekssporen te volgen zijn. Ten tweede stelt het in staat om de complexiteit te begrijpen, maar ook de ideologische samenhang van de periode die loopt van het begin van de 19de eeuw tot de helft van de daaropvolgende eeuw. Deze kan men inderdaad eenvoudigweg bestempelen als *romantisch*. Als de militanten van het interbellum hun zin voor het pittoreske en het "oppervlakkige" regionalisme van hun voorouders verwerpen, erven ze het identiteitsmodel dat daarvoor uitgewerkt is, en dat hen tot het einde van hun logica brengt. Bovendien zetten de meest contesterende onder hen het politieke en sociale idealisme van de romantici voort, met soms kwalijke gevolgen. Ook daar zou het politieke onderzoek en de politieke geschiedenis zich nog meer moeten wijden aan het ontwarren van deze gecompliceerde zaak.³²

---

³¹ Om zich hiervan bewust te worden volstaat het om zijn werken te lezen, waaronder *Histoire d'Artois*, Paris, 1935 en *Petite histoire de la Flandre française*, Lille, 1943.

³² Een uitstekend uitgangspunt is het pionierswerk van M. LOWY en R. SAYRE, *Révolte et mélancolie. Le romantisme à contre-courant de la modernité*, Paris, 1992.